

SPOMENIK ZAMOLČANIM ŽRTVAM V ŽIREH

Morda ste se že kdaj peljali skozi Žiri od centra kraja proti Logatcu ali Idriji. Če ste bili pozorni, ste ob glavni cesti opazili vsaj dva spomenika. Pred osnovno šolo stoji tisti, ki je postavljen v spomin padlim borcem v 2. svetovni vojni, tisti ob cerkvi pa padlim vojakom v 1. svetovni vojni. 18. septembra 1994 popoldne smo v Žireh odkrili še en spomenik, ki pa je posvečen vsem zamolčanim žrtvam 2. svetovne vojne.

Spomenik pred šolo – postavljen je bil leta 1964 – namreč zaznamuje le dobro tretjino žrtev 2. svetovne vojne. Ostali dve tretjini sta bili vse do sedaj prikrivani, zatajevani. Prav tem zamolčevanim žrtvam je bilo namenjeno celotno delo za postavitev spomenika, na katerem so sedaj končno lahko vpisana še preostala imena žrtev vojnega in povojnega časa. Žalostno dejstvo je, da so Žiri med vsemi gorenjskimi kraji med 2. svetovno vojno izgubile največ prebivalcev – kar eno desetino. Kaj je botrovalo temu?

Prvi izmed razlogov je prav gotovo posebna vloga Žirov med vojno. Mimo kraja je tekla italijanska meja. Ob začetku vojne so Italijani mejo prestopili in Žiri okupirali za 14 dni. Prišli so Nemci in jih potisnili nazaj za mejo, da so se morali držati že obstoječe. V Brekovicah (blizu Žirov) je nastala nova meja med Notranjsko (pod Italijani) in Gorenjsko (pod Nemci). Čez mejo so bili prehodi pogosti, ker pa je bila meja varovana z minami, je bilo tukaj veliko žrtev. Nesreče so se dogajale zaradi prehoda meje ali zaradi pobiranja min.

Drugi razlog je ta, da so različni okupatorji različno reagirali na ravnanje prebivalstva. Ko so leta 1943 Nemci

zapustili Žiri, je vsak lahko prišel v kraj in na udaru so bili nemočni vaščani. Nekateri so ostali doma, drugi so se pridružili partizanom ali domobranskim postojankam zunaj Žirov. Zato danes opažamo razlike v žrtvah med pokrajinami.

Nadaljnje razloge je treba iskati še pri vprašanjih namena borbe: Proti okupatorju? Za oblast? Izpeljati revolucijo?

Šele v zadnjem času je bila po mnogih letih dana možnost javno obeležiti vse mrtve v drugi vojni. Notranjska je množično odkrivala spominske plošče po vojni pomorjenim. Tudi sosednje vasi so to že napravile. Kako bi ne storili tega tudi v Žireh?

Spomenik zamolčanim žrtvam v Žireh

Pobudo za postavitev spomenika je dal gospod Rado Jurca in zbral okrog sebe še šest ljudi; formiral se je odbor s posameznimi zadolžitvami. V začetku septembra 1993 je bila prva seja, zvrstilo pa se jih je še 33. Treba je bilo ugotoviti natančno število žrtev. Nekaj imen z našega kraja je bilo že napisanih po sosednjih odkritih ploščah. Da bi se izognili znanim in nepotrebnim zapletom v zvezi s tem, so bili sorodniki zaproseni za pisno dovoljenje, oziroma podpis obrazca, da sme biti žrtev napisana na spomeniku. Sledilo je potem še veliko prošenj na razne organe za potrebna dovoljenja in pomoč.

Izmed več lokacij je bila z večinskim soglasjem izbrana sedanja. Ta je na levi strani župnijske cerkve in tvori simetrijo z desne strani – leta 1938 – postavljenemu spomeniku padlim vojakom iz 1. svetovne vojne. Za načrt spomenika je bil naprošen domačin, gospod Vilijem Eržen, absolvent arhitekture. Z vso natančnostjo se je posvetil spomeniku kot celoti in detajlom. Spomenik meri v višino 3 metre in v dolžino 3,50 m, širok pa je 80 cm. Že sama masa spomenika daje posebno govorico. Razdeljen je na dva dela, ki sta v zgornji liniji povezana med seboj. V sredini je laterna. Luč sije z vrha na žaro, v kateri so shranjeni le kamni, prineseni iz množičnih grobišč: z Roga, Teharij, iz Škofje Loke. Nad laterno je križ. Je neznaten v primerjavi s tistim, ki so ga nosile umrle žrtve ali preživeli svojci vsa leta po vojni. V zgornjem delu je napis ZAMOLČANIM ŽRTVAM, ki je ponovljen še v latinščini MEMORIA INTERDICTIS. Natančneje prevedeno: *Tistim, ki so zamolčanega spomina*. Teh je vseh skupaj 179. Svojci so ob odkritju spomenika prijavili še eno žrtev. Tako je število žrtev povečano na 180 in prav tem žrtvam je postavljen spomenik. Na štirih granitnih ploščah je vklesanih 164 imen, za 15 imen odbor ni dobil privoljenja svojcev. Imena so vpišana po abecednem redu priimkov in ne po vojaški ali drugi pripadnosti, niti ne

po načinu smrti. Za vse je prišla prezgodaj. V spodnjem delu pa je plošča, na kateri so podatki: v vojnem času je izgubilo življenje 26 oseb. Tukaj so žrtve nesreč z minami in padli v boju s sovražnikom. 27 žrtev je mobilizirancev v nemško vojsko; ti so po večini padli na ruski fronti. 34 oseb je bilo umorjenih med vojno, in več kot vseh žrtev med vojno je bilo umorjenih po njej, kar 88 po številu. Posebej so napisane še štiri žrtve, to so predvsem otroci, ki so se ponesrečili z minami, zadnji v letu 1952. Prav zaradi tega je obdobje, v katerem so žrtve nastale, na plošči poudarjeno z letnicama: 1942–1952. V letu 1941 ni bilo namreč nobene zamolčane žrtve, v letu 1942 dve. Stopnjevanje se je pomnožilo v letu 1943 in nadaljevalo do konca vojne in še čez.

Odkritje spomenika je bilo, kot že rečeno, v nedeljo, 18. septembra 1994, popoldne. Odkrili sta ga edini še živeči materi, ki sta izgubili po dva sinova. 92-letna Ivana Kokelj in 93-letna Leopoldina Trček. Skoraj pol stoletja sta čakali in dočakali dan, ko sta sinova dobila mesto na granitni plošči, v katero sta vklesana v javni spomin. Mašo zadušnico v farni cerkvi, pogrebne molitve pred spomenikom in blagoslovitev spomenika je opravil g. kanonik Melhior Golob. K svečanosti na prostem sta prispevala svoj delež tudi moški zbor in pihalni orkester Alpine. Član odbora g. Stanislav Kogovšek je orisal dogodke, ki so se zvrstili v času vojne in po njej. Gospod Anton Mlinar, član združenja mobilizirancev v nemško vojsko, je spomnil navzoče, da krivice še niso poravnane. Gospod župan Igor Draksler pa se je zahvalil krajanom za odločitve, podporo in realizacijo.

Danes ocenjena vrednost spomenika je 4.000.000 tolarjev. Odbor je ob načrtovanju določil takole: svojci, ki so nosili domala 50 let duševno breme zaznamovanosti, naj bi prispevali polovico zneska; četrtno naj bi dala občina, usta-

nove in podjetja; eno četrtno pa nepri-
zadeti dobrotniki.

Glavno breme so morali kljub temu
prevzeti prizadeti svojci. Tudi dobrot-
niki so prispevali delež, kakor tudi izva-
jalci del, od načrtovalca naprej, ki so
odklonili plačilo. Zaprošeni prispevek
industriji in obrti ne presega treh odstot-
kov. Občina Škofja Loka pa je prispe-

vala s posredno dotacijo skoraj 13 od-
stotkov.

Postavljeni spomenik je zadnji v vrsti
tistih, ki stojijo ob glavni cesti od centra
proti starim Žirem. Želeti je, da bi bil
tudi zadnji, ki je bil postavljen žrtvam
vojne.

Alfonz Zajec